

Val Falleruna ; Val S. Pieder

Autor(en): **Schmid, Antoni**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **33 (1947)**

PDF erstellt am: **17.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881765>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Val Falleruna — Val S. Pieder

da Sur Antoni Schmid, plevon, Val.

Sco igl ei interessant per in amitg dil teater, de mirar ina gada davos las culissas, sto ei era legrar igl amitg della historia, sch' el ha caschun de dar in' egliada davos las teilas-falien dils tschentaners, che cuvieran vi quei ch' ei passau en siu conuorn. Ed ual en l' historia de nies Grischun seporscha, gie se-sforza quella pusseivladad en vischinonza, grazia allas biaras excavaziuns de sgr. forestier cirquital W. Burkhard ed allas per-scrutaziuns de sia Excell. Msgr. Uestg Caminada, en caussas dil cultus de crap ed aua etc. Quels studis preliminaris stimuleschan de cavar vinavon, buca mo ella tiara, mobein era els archivs ed ella tradiziun. Aschia stuess ins, entras studis compa-regliants, tscheu e leu saver empunir fils ruts de nossa historia locala. Ins vegli perstgisar, sche buca tuts ils nuvs cuntentan el suandont studi historic sur la Val s. Pieder, ne sco ella senum-nava probabel avon che la baselgia de s. Pieder vegni baghiada leuen, la Val Falleruna, sco ella vegn aunc numnada en in document dils 1345.

Las excavaziuns prehistoricas han lur gronda muntada, per fixar las vias tier las contradas, che stevan da gliez temps en relaziun cun ils habitonts de nossas contradas. — Ils relicts ord il temps de bronz (ca. entochen 1100 a. Cr.) e per part entochen 3000 a. Cristus (Crestaulta) ne ord il temps de fier suandont, laian encorscher, che nossa tiara seigi stada populada gia avon ils Romans e Romontschs.

De serestrenscher sin Val s. Pieder ne Val Falleruna, vegn principalmein la lingia prehistorica da Glion—Val Falleruna—Val—Rein—Mesauc en damonda. Per illustrar quella lingia e sias sromaziuns menzionein nus mo zacontas scopertas: ina banera de bronz sill' alp de Scuolm, duas talas a Valendau, ina spada de bronz a Glion, dus stilets de bronz sil Tumeagl sur Val, direcziun Stussavgia, ella Therma a Val ina scalgia de tiaracotga etc. Era differents numns locals, ch' ein buca tudestgs,

muossan a nus il fastitgs de peis romontschs, romans e celtics. Scadin cass savein nus mo sin quei territori distinguer silmeins 4 differentas naziuns tenor ils nums locals. Tier ils pli vegls nums audan senza dubi per ex. Patnaul e Padenatsch etc. Lu suonda ina perioda romana: Soladüra, Parvic, Serneis etc. E sissu ina perioda romontscha, che ha schau anavos lunsch ora la pli marcanta signatura ella determinaziun locala ed ha imprimiu buca mo als nums locals siu colorit, mobein en buna mesira era al lungatg seformau suenter l'immigraziun dils Valesans.

Il renomau prehistoricher Heierli (1908) suppona sco principal pass de transit ellas alps, gia ella perioda de bronz ed aunc dapli ella perioda de fier, pia avon ils Romans, la lingia: Bernhardin—Cuolm Val (pia buca da Val Rein giuadora) —Bogn—Val—Glion. In mussament che la fontauna caulda de Val fuvi enconuschenta gia avon ils Romans, ei la scoperta fatga avon onns, curch' ins ha schubergiau la fontauna: Ossa e scalgias de tiaracotga taliana della perioda de bronz. Denton ha quella lingia strusch contonschiu muntada pli che locala. — Suenter la conquista della Rezia (15 a. Cr.) han ils Romans preferiu in' autra lingia ord raschuns spirontamein practicas: a lur strategia surveva onz meglier ina via sur il Spligia e Septimer-Gelgia. Avon che bandunar il terren prehistoric lessen nus aunc remarcar, che differentes loghens en Val s. Pieder empermettessen probabel bien success cun excavaziuns, sco per ex. Soladüra, Zervriala, Vallè etc. Cun quei stuein nus per oz concluder il temps prehistoric de Val.

Ils Romans han, sper lur evlas, naturalmein era plantau sin terren retic lur dretg, lur constituziun, lur lungatg e cultura. Davart il lungatg e la cultura d' avon lessen nus indicar cheu nuot malsegir. La pli nova teoria suppona igl i l l y r i c (Illyriers, Indogermans ella contrada balcanica Illyria sper l' Adria; 168 a. Cr. Illyria dil sid = provinzia romana, el VII. tschentaner sut domini slavonic, pli tard franzos, austriac e 1919 jugoslavic) sco fundament de lungatg e cultura en Rezia. — Scadin cass ei l' infiltraziun romana buca stada ina violenta. Factum ei mo, che lungatg e cultura de pli baul ein semischedai cun il latin popular, il lungatg vulgar-roman. Ord quel ei lu il retoromontsch sesvi-

luppaus. Quei svilup pacific ei naturalmein era vegnius suste-
nius entras las staziuns, ch' ils Romans havevan eregiu per lur
legiunaris pensiunai. Schebein ina tala staziun ha era existiu sin
territori de Val, savein nus buc. Il niev program stradalesc dils
Romans, dictaus da principis strategics, plaida cheu encunter. E
quei malgrad che la pli veglia schlattein existentia de Val s. Pie-
der **V i e l i** (da *Vigilius*) tonscha sil pli pauc ella perioda retoro-
montscha de Val, sche buca tuttavìa el temps dil Romans.

Ein ils Romans era stai fetg tolerants davart lungatg, reli-
giun e cultura dils pievels suttamess (excepiu il cristianismus,
pervia de sia opposiziun encunter la divinaziun dil Cau dil stadi),
ein els tuttina da l' autra vart stai zun exclusivs, nua ch' ei se-
tractava dil territori conquistau; lez vegneva prius per proprie-
tad dil stadi. Culegns indigens e romans survegnevan ina part
de quei territori per tscheins ne per utilisaziun (buca per agen),
ferton che l' autra part vegneva economisada tras purs dil stadi
per il stadi u per igl imperatur. Aschia eis ei restau era il temps
suandont dils Francs (in stadi germanic successur digl imperi
roman suenter sia decadenza) entochen ca. igl onn 806. — Senza
dubi fuvan denton grondas parts dil territori, entras relaziuns so-
cialas ed economicas, semidadas en proprietad privata enviers
la fin dil temps merovingic (Merovings = schlatteina regala fran-
conica, V.—VIII. tschentaner; Chlodvig 486—Childerich 752 de-
tronus entras Pipin). La constituziun de comitats dils Francs ha,
entochen ca l' entschatta dil IX. tschentaner, schau exister vi-
navon la constituziun municipala dils Romans, mo cun autra no-
menclatura.

La famiglia dils **V i c t o r i d s** persula veva per ex. da quei
temps già acquistau mo ella vallada dil Rein-anteriur in immens
territori privat (priu ora la Lumnezia, che fuva restada regala).

Aschia menzionescha igl Urbari dils beins digl imperi per
Currezia ord il temps de Ludvig il Pietus (fegl de Carli il Grond,
814—840) sper auters differents loghens en Lumnezia in Liber,
cun num **Victor in Valle Fallerunae**, pia en Val s. Pie-
der ded ussa, cun ca. 570 aras èr, e 20 cargas fein. Dapli aunc
27 cuorts purilas en Lumnezia, nua che purs nunlibers luvravan.
(Ina part vulan transferir quella Val Falleruna a Fallerins sper

Schluein; leu setracta ei denton negliu d' ina val. — Auters, sco Dr. Pöschel, concludan ord in citat d' ina veglia purgameina dils 1345, nua che Val s. Pieder sa nunpusseivel esser citada cun quei num de s. Pieder, essend s. Pieder daventaus per pli tard patrumbaselgia leuen, che s. Martin sper Tersnaus seigi maniaus en quella purgameina. Cheu encunter pretendin nus, che s. Martin sper Tersnaus sappi en summa buc esser maniaus en quella purgameina. Pertgei quei liug ei segir vegnius colonisau da Val anora suenter l'immigraziun dils Vallers. (Ils de Val dian aunc ozildi da sesez ils «Vallers» e buc ils Valsers.) Plinavon stuein nus era ponderar, che da quei temps ils signurs de Belmont havevan gia possess en Val, per ex. Zervriala, dal qual nus udin aunc suenter. Pli detagliau sclariment en quella nebla savessen segir excavaziuns a Vallé dar, malgrad igl apparentamein t a r d datum della hodierna caplutta, che ei, ual pervia dil retard, suspectus. — Ad interim retenin nus sco datum silmeins schi bein documentau sco ils auters, ch' ei fuvi ils 1345 gia ina caplutta de s. Martin en Val; pia avon ch' ils Vallers vegnien suraneu.

Ord igl Urbari digl Imperi, allegau sisura, obtenin nus suandonta survesta della economisaziun probabla della Lumnezia dal temps de Ludvig il Pietus (814—840):

- I. — Tiara signurila (Salland) = 102 ha. 60 aras.
- II. — Praus = 190 cargas fein
- III. — Vegnas = 1 (a Pleiv)
- IV. — Cuorts purilas = 65¹/₂
- V. — Alps = 5
- VI. — Mulins (imperials) = 2

Nua ch' ils differents obiects ein d' encurir savein nus buca dir. Scadin cass han era ils habitonts de Val giu mulins enzacu. Nums locals dattan aunc ussa perdetga de quei: per ex. la «Mola» enta Valè, Molendina a Camp etc.

Sut il regim dils Merovings e dils emprems Carolings han naturalmein ils «Gronds» della tiara aunc «p r i v a t i s a u» pulitas purziuns dils beins della cruna ne dil stadi entras usurpaziun. Dapli ha aunc la politica de colonisaziun dils retgs franco-

nicos promoviu la parcellaziun dil territori. Surtut han els stimu-
lau las claustras de colonisar ed han dotau quellas cun gronds
territoris nuncultivai. Aschia per ex. Carl Martell (che ha sur-
ventschiu 732 ils Arabers a Poitier) che ha regalau alla claustra
de Mustér in grond territori. Era la claustra de Faveras ei sin
semeglionta moda vegnida tier possess en la vallada dil Rein-
anterior, per ex. a Flem e probabel era en Val. Silmeins han
quels dus loghens omisdus apparteniu pli tard in temps als si-
gnurs de Belmont.

In' ulteriura raschun per nossa supposiziun, che Val seigi sut
il domini franconic u vegnius colonisau da niev ne sil pli pauc
cristianisau (en quei cass ual dalla claustra de Faveras) sere-
sulta ord il suandont:

1. Il sura citau Victor in Valle Falleruna e pos-
sedeva tenor igl Urbari caroling denter 814 ed 840 in presen-
tabel bein puril: ca. 5,7 ha èrs cultivai e 20 cargas prau de fein.
Ton haveva duvrau temps, avon ch' ei seigi cultivau.

2. Sche nus ponderein, che la via della pli veglia cultura
della vallada mava da Blizuna—Mesauc—Bernhardin—Cuolm
Val—Glion cheu atras, vegnin nus tier ina conclusiun ualti per-
schuadenta: segir han ils Francs giudapei dil Cuolm Val, sco en
biars auters loghens, eregiu ina baselgia ne baselgietta de s.
Martin, dil sogn nazional dils Francs (cfr. era ina statuetta de s.
Martin ella grupp principal sigl altar ded ussa, che lai encor-
scher il fil della tradiziun, era tier midadas de patrocini). Pare-
glia en quei senn era: Cuera, Flem, Glion, Trun, Mustér, Pitasch,
Schons ed ual era en Val.

3. Anno 1345 vegn, en in document de perduns ina baselgia
de s. Martin numnada sco suletta. Quei ei segir stau l' anteces-
sura ne in a antecessura della hodierna caplutta della s. Crusch
a Vallè. Capeivel che quella ei per temps, forsa instinctivamein,
vegnida negligida, svanend ils Romontschs plaun a plaun ord la
val e pér pli tard sco caplutta della s. Crusch cun in intent deter-
minau, reconstruida. Forsa savessen excavaziuns porscher ulte-
riur sclariment.

En num dil retg franconic regeva a Cuera in statthalter cun il tetel roman «Praeses» sper igl Uestg sco Cau spiritual. El VII. ed VIII. tschentaner ein omisduas dignitads stadas enta maun della pli pussenta famiglia della tiara, dils schinumnai Victorids. Siu davos representant, Tello, ha stuiu unir omisduas dignitads, de Praeses e d' Uestg, en sia persuna. Aschia ha la **Rezia** formau sut el e ses dus successurs in stadi **hierarchic miez suveran**, cun pussonza spirituala e temporal en in maun. Tributs e tgira dil dretg fuvan caussa dil Praeses Uestg. — Carli il Grond ha remplazzau il stadi hierarchic retic entras la constituziun de comitat franconic. (806). — In cont franconic ha obteniu la pussonza temporal enstagl digl Uestg. Ins ha zavrau schi bein sco pusseivel ils beins digl imperi, resp. dil retg da quels digl Uestgiu; tgi ch'enconuscha la politica expansiva dils Victorids morts ora, capescha che quei ei buca stau dil tut lev. — Igl urbari della Rezia curiala, prius si igl onn 831, ha organisau ils beins regals ella Rezia Curiala en nov districts d' administaziun e fiscals:

1. Wallgau-Vorarlberg. 2. Val renana-su, giusut la Landquart. 3. **Tuverasca**, Val dil Rein-anteriu, sur Cuera. 4. Casti, Müstail, Sursaissa romontscha. 5. Tumliasca. 6. Cuera. 7. Bergaglia. 8. Engiadina-aulta. 9. Engiadina-bassa e Vinschgau (Ministerium Remedii?). — La nova organisaziun e constituziun ha giu igl avantatg, de formar ina **unitad economica** ord las biaras cuorts dependentas. L' economia vegneva manischada dal Palatinat en producziun e consummaziun. Dall' administraziun e giurisdicziun de quels districts u ministeris savein nus buca relatar dapli en quei connex. Mo aunc enzatgei, per capir la enqualgadas trubistgada mischeida dils differents dretgs dils Segneradis de pli tard! Ils differents ministers en ils **nov districts** havevan, sper l' administraziun economica, de procurar era la giurisdicziun bassa. Il cont della Rezia Curiala teneva la **giurisdicziun aulta** en igl entir comitat, mo fuva dasperas buc ina istanza pli aulta per ils nov ministers. **Territorial coincidava la Diocesa cun il comitat franconic**. Quei vul dir il pli vegl confin digl Uestgiu cumpeglia il territori dil cont retic, **in terren spirontamein retoromontsch**. — Ins comparegli era la concor-

danza dil spazi dils nov ministers cun ils decanats de pli baul, ne cun ils posteriurs Capetels Gronds. Il medem Urbari dil Reginavel indichescha era la Lumnezia cun Val s. Pieder, sco era Schons, Rein posteriur e Mesauc (en temps vegl e baul medieval vias de traffic cun Lumnezia e Rein anteriur) sco parts dil Ministeri Tuverasca.

Cun quei havein nus fixau il **liug politic ed ecclesiastic** per l'antieriura Val Falleruna ne Val s. Pieder entochen quei onn 831, numnadamein el Ministeri Tuverasca. Il num **Tuverasca ne Tuoratscha** deriva bein dalla Cuort Tauvers ne Tuora dadora Sagogn cun ina baselgia de s. Pieder ord igl emprem temps cristian della Rezia; legia era Prof. Dr. P. Tuor ed auters! La caplutta sezza ei buca semantenida. Signur e patrun de quei territori immun fiscalic della Tuverasca fuva il retg; en siu num vegneva la giurisdicziun publica exequida. Sco ils auters districts haveva la Tuverasca la medema constituziun de finanzas, de dertgira e d'armada.

Ord il sura citau Urbari dil reginavel endrieschan ins era tscheins, taxas e lavurs cuminas per il retg, ses emploiai e ministers. Il tscheins regal en Lumnezia purtava 36 schillings e dus schillings al Camerarius. — Quellas contribuziuns sedeclaran sco tribut als Francs ne sco tscheins per la concessiun de territoris desiarts ed uauls per l'urbarisaziun; tals territoris udevan gie al retg, essend tiara publica, senza patrun. —

Ulteriuras contribuziuns e lavurs-cuminas consistevan en grevezias de loschament ed hospitalisaziun per ils emploiai regals, sco era en prestaziuns per alimentaziun, armaziun e transports d'uiara. En Lumnezia haveva il minister duas staziuns d'alimentaziun, e survegneva aunc vitier 4 faultschs, 4 lintginas, 4 vestgius de launa, (en valeta de ca. 6 denars per in), 4 purschals, 4 mignuccas, 8 funs sal. En cass d'uiara survegneva el aunc 12 carrs de sauma. Interessants ei era il sclariment, che quei Urbari dat sur la competenza officiala dil minister. El duei numnadamein buc esser mo in **menader politic**, mobein era il **menader economic** de siu territori. Perquei vegneva el era sustenius da gidonters: in **camerarius**, sco gidonter per igl incassament dellas

entradas e per autras fatschentas d' administraziun. Tschun **mi-giurs signurils, 9 mïstergners** ne survegladers de construcziun ed **8 catschadurs**. — Al retg udevan en Tuverasca era 6 uauls serrai, dals quals lenna e catscha udevan ad el. Era auas fuvan serradas pervia della pesca ed autras utilisaziuns. (Il stadi ded ussa ha per part aunc adina manteniu en nova fuorma ils regals de catscha e pesca).

Suenter quei excuors historic general, vulein nus returnar a Val s. Pieder, che ha naturalmein era profitau ne pitiu da quei svilup en Rezia, specialmein en Tuverasca, ensemen cun autras contradas. Pertgei Val s. Pieder da gliez temps fuva aunc romontsch, sco ei seresulta da differents datums. — Tenor in document (cfr. Mohr, Cod. Dipl. No: 152, pag. 187 sq.) sto la Ugadia ne administraziun sin ina moda ne l' altra esser vegnida pli tard en mauns digl Uestg de Cuera, sil pli pauc sur la Lumnezia. Pertgei quei document fixa ina cunvegnientscha denter Uestg Hartmann e Signura Elisabeth de Sax ed il fegl de quella Albrecht (Albert) de Sax, davart il Segneradi Belmont ed auters beins e dretgs ord il relasch dil davos signur de Belmont. Igl Uestg surdat als signurs de Sax l' ugadia e l' occupaziun ecclesiastica en Lumnezia. Tenor quella versiun havessen ils signurs de Belmont era giu lur segneradi en Lumnezia sco feudum digl Uestg e dil Capetelatedral. — In dils paucs monuments, che dattan aunc perdetga della scumiada Belmont-de Sax en Lumnezia, ei la casa-pervenda a Degen, la caplutta en la pintga tuoretta, che havess basegns d' ina restauraziun, che respectass la historia de nosa vallada.

Nus astgein buc emblidar, che da quei temps ils dretgs politics, schibein sco ecclesiastics, fuvan buca ligiai adina vid in territori arrundau, mobein s' extendevan savens sur pliras vischinonzas, ellas qualas era puspei auters signuradis ne autras pleivs havevan lur regress. Per quella raschun porscha l' historia aschi savens legns e disvaris, sch' ins vul miserar tut cun las mesiras ded ozildi, enstagl prender realmein las relaziuns sco ellas fuvan e buca sco ins giavischass ellas posteriuramein. Aschia savein nus per Val s. Pieder da quei temps (avon ils de Sax, sco artavels e successurs dils Belmonts) strusch admetter in complet

signuradi territorial per Val, che havess cumpegliau tut il territori. Memia biars patruns gronds havevan possess leuen, perche mo in ded els havess saviu reger sur tut, sco nus vesein suenter. Cheu ei buc il liug, de descriver la separaziun dellas differentas pleivs ded ussa dalla anteriura pleiv de vallada: Pleiv. Per nus ha interess oz mo la separaziun de Degen e quella de s. Martin en Val, ne sco sescheva lu: en Val Falleruna. — Scadin cass fuvan gia avon ils artechels de Glion (1526) 2 filialas sespartidas da Pleiv: sancta Maria a Degen e **s. Martin en Val**. — **La Pleiv de Nossadunna a Degen**, ina tipica baselgia propi-signurila, sco ei deva talas el temps carolingic, consisteva mo ord treis casaments a Fraissen sper baselgia ed ord las cuorts a Zervriala (Zavraila) da quei temps habitadas. Pli tard ein las entradas de Zavraila vegnidas renconuschidas al plevon de Val, ina gada che ei ha dau in tal. Quel dueigi proveder Zavraila, che seigi memia allontanau per il plevon de Degen. La relativa registraziun della baselgia de Nossadunna a Degen digl onn 1527 secloma: «Noverint universi, quod omnia bona in Safryla (Zavraila) dant omni anno in perpetuum . . . quadraginta crinas butiri de omnibus bonis eorum in die exsultatione (!) sanctae crucis plebano in Igels ecclesiae beatae Mariae virginis.» (Scadin duei saver, che tuts ils beins a Zavraila duein en perpeten dar mintg' onn al plevon de Degen della baselgia della beada Purschala Maria . . . 40 crenas pischada de tuts lur beins per il di della exsultaziun della s. Crusch (14. settember)». —

Sur ils dretgs sin pischada della medema baselgia, sco p. ex. dallas alps de Camuns etc. en in auter liug.

Essend la fundaziun della pleiv Degen-Fraissen entras ils baruns de Sax-Mesauc pli segira che mo probabla, e renconuschend quels las entradas de Zavraila e la pastoraziun en leu ual alla pleiv de Degen, stuein nus constatar per in cert temps fetg interessantas relaziuns en la Val s. Pieder (pertgei ussa fuvan ils Vallers gia secasai leu ed havevan baghegiu la baselgia de s. Pieder) dad ina vart udeva pia Zavraila als baruns de Sax-Mesauc, sco nus havein viu sisura; da l' altra vart havevan era ils signurs de Belmont e perfin ils de Montalt beins en Val. Ils signurs de Montalt havevan lur beins per part puspei neu dals no-

bels de Grünenfels, che havevan el XIII. tschentaner possessiuns en Lumnezia. Heinric ils II de Montalt haveva numnadamein maridau ina Margreta de Grünenfels (Juvalt, Necrol. Cur. p. 118) Entras jerta haveva el lu obtenu il pign segneradi Grünenfels en Lumnezia. Aschia paran differents signurs d' haver repartiu ils singuls beins en Val. In Symon de Montalta fuva per ex. migiur dils beins dil Capetelatedral en Val. (Urbaris dil Capetelatedral). Il Necrologium Curiense descriva era il possess dils Belmonts en Val. (p. 12 e 23).

Recapitulond savein nus dir: la gronda part dil terren en Val s. Pieder udeva igl emprem dil temps medieval al Capetelatedral a Cuera, agl Uestg, als signurs de Montalt ed a quels de Belmont. Ils signurs de Belmont havevan bein la gronda part dil terren en Val s. Pieder; il davos de Belmont, Duri Walther († 1371) ha era giu l'ugadia ne castelania vitier. Denton pér lur successurs de dretg (ual ils conts de Sax-Mesauc) ein, tenor Muoth, daventai veritabels signurs territorials. — En ina brev de perduns egl archiv de Pleiv vegn bein s. Martin en Val menzionaus, mo aunc buca s. Pieder sil Plaz (1345). Persuenter dat ei in sigil de Val (cun s. Pieder) ord la secunda mesadad dil XIV. tschentaner. Pia buca ditg avon 1400. — Ual en quei interval ha Caspar de Sax-Mesauc (1362/90), entras sia dunna Elisabeth de Razén, ina beadia dil davos de Belmont, survegniu enta maun la gronda part dils possess belmontics. Gliez ei bein daventau sil pli baul 1371, suenter la mort dil tat Duri Walter, plitost zatgei pli tard. Ord las raschuns allegadas sisura, savein nus, essend ils baruns de Sax patrums feudals dils Valesans en Val Rein gia dapi ca 1277, bein fixar igl onn 1371 sco datum il pli baul pusseivel per l'immigraziun dils Valesans en Val Faleruna, che vegn lu, suenter il niev patrun-baselgia, ad esser semidau en Val s. Pieder. L' anteriura populaziun, sut ils de Belmont, ei scadin cass stada romontscha. Pér curch' ils signurs de Sax-Mesauc han artau la posiziun dils Belmont aunc tier lur anteriur possess, han els, sco en Val-Rein era favorisau en Val l'immigraziun dils Valesans. Mo nuotatonmeins ha la cultura e lavur romontscha, era aunc suenter tschentaners, schau anavos en Val numerus relicts e fastitgs, silmeins linguistics. Quei attestan aunc adina nume-

rus num's de loghens e praus. Era differentas expressiuns el lungatg de conversaziun, formai entuorn ella fuorma tudestga, che paran igl'emprems mument zatgei tipic valesan, tradeschan lur origin retoroman. 1371 selai pia constattar sco davos onn dil domini predominant dil Romontsch en Val s. Pieder, schegie ch' il Romontsch ha aunc ditg sedustau per sia ierta, seigi cun scamonds de maridaglias mischedadas linguistic, ne cun scamonds de venditas de funs als immigrai. Denton ha la scadin cass fleivla populaziun romontscha, malgrad sia valerusa resistenza, stuiiu ceder la finala alla surpussenta e fritgeivla, mo era luvrusa e prusa populaziun valesana, il Vallers, ded ussa. E quels vegnan bein a capir, sche nus cavein ora tscheu ils fastitgs dils pli vegls habitonts, che han dau l'emprema tempra alla vallada e cultivau ils emprems funs cun num's romontschs per lur successors tudestgs.